

ПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДОБИ

УДК 323.22

Хома Н. М.

ВІРТУАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВИ: ЗМІНА ФУНКЦІЙ В ДОБУ ЦИФРОМОДЕРНІЗМУ

Аналізуються особливості держави нового типу – цифрової (кібердержави), яка виникає в глобалізаційних умовах формування ринку нових послуг влади. Вивчається тенденція до виходу урядів за межі національних кордонів із метою надання послуг клієнтам (е-громадянам), незалежно від їх фізичного місцеперебування. Доводиться, що успішність держави у перспективі дедалі менше буде залежати від території та матеріальних ресурсів (тенденція до віртуалізації). Досліджуються особливості правового статусу е-громадян як віртуальних резидентів кібердержави. Аргументується, що віртуалізація держави кардинально змінює порядок взаємодії державного сектора з громадянами, бізнесом, іншими державами, переводить діяльність чиновників у світ Інтернету для надання державних послуг.

Ключові слова: віртуальна (цифрова) держава, віртуальне (електронне) громадянство, е-резидент, кібердержава, ID-карта.

В умовах інформаційно-комунікаційної революції сучасна держава стрімко модернізується, впроваджуючи нові моделі управління та надання послуг громадянам. Кіберпроцеси, як нова реальність, дедалі частіше проявляються у полі політики. Формуються підходи до співпраці у форматах «громадяни – уряд» (C2G), «уряд – громадяни» (G2C), «уряд – бізнес» (G2B), «хмарні уряди» (G-Cloud) та ін. Привноситься пришвидшена динаміка, швидкість реагування, дистанційність, доступність для усіх, незалежно від місця перебування та фізичної повносправності (у більшості випадків) і под. Можна говорити про формування нового «обличчя» держави, її досі невідомих рольових характеристик в умовах інформаційної глобалізації, яка ґрунтується на вибуховому технологічному розвитку. Переформатування держави через перехід до е-послуг призначене полегшити взаємодію громадян із органами влади. Урядові послуги виводяться в он-лайн режим, що уможливорює доступність та якість їх отримання.

Дослідження зміни функцій сучасної держави, форматів її співпраці з особою особливо актуальне для сучасної України, яка реалізує проект «Цифрова Україна», намагається перейти до е-урядування та запровадити послуги держави сервісного типу через е-нормотворення, е-правосуддя, е-документообіг, е-консультації та под. Але якщо наша держава робить перші модернізаційні кроки, то світовий досвід впровадження здобутків інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у державне управління дозволяє прослідкувати еволюційні зміни вже в межах власне е-держави, яка поглиблює процеси віртуалізації. Дослідження цих тенденцій і спроба оцінки результативності таких державних переформатувань є нашим дослідницьким завданням.

Вивчення новітніх функцій держави, трансформація останньої у формат кібердержави (cyberstate) сьогодні лише постає як об'єкт наукових розвідок; не усталена термінологія, відсутні чіткі критерії характеристики держави такого типу; невеликою є емпірична база аналізу. Підвалини наукового розуміння проблематики віртуалізації держави заклали Д. Белл (характеристика постіндустріального суспільства, у якому відбулася революція в організації й обробці інформації та знань [2, с. 330-342]), Ф. Джеймисон і Д. Лайон (аналізували інформаційне суспільство [7, с. 362-380]), Й. Масуда (homo intelligens як новий вид людини [8, с. 335-361]), Е. Бендик (homo irretitus'а як людина мережева; мережа в сучасному світі, на його думку, є такою само очевидною річчю як вода чи повітря [14]), С. Хоружий (homo virtualis як новий тип соціального індивіда, який перелаштовується на віртуальність [11, с. 53-68]), М. Кастельс (аналіз мереж, які складають нову соціальну

морфологію суспільств [5, с. 494-505]), Дж. Арквілл і Д. Ронфельд (мережеві війни [9]), Дж. П. Барлоу (концепція кіберпростору), А. Бард і Я. Зодерквіст (нетократія [1]), А. Кірбі [15], Т. Вермойлен та Р. ван дер Аккер (цифромодернізм [16]), П. Ладлоу (криптоанархізм [6]), Т. Касімов (підходи до розуміння сутності кібердержави [3; 4]) та ін.

На початку ХХІ ст. людство перейшло на принципово новий щабель розвитку – цифрову епоху (*digital millenium, digital era*). Процес, що відбувається із 1990-их рр. ХХ ст., можна назвати «інформаційною революцією», результатом якої є перехід до цифрової епохи; суспільство стрімко перетворюється з індустріального на інформаційне. У Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства (2000) визначено: «Інформаційно-телекомунікаційні технології є одним із найбільш важливих чинників, котрі впливають на формування суспільства ХХІ сторіччя. Їх революційний вплив стосується способу життя людей, їх освіти й роботи, а також взаємодії уряду та громадянського суспільства» [10]. Ця революція тісно пов'язана із становленням та розвитком мережі Інтернет. Розвиток інформаційних технологій, у свою чергу, пов'язують із становленням постіндустріального суспільства.

Інформаційні технології та мережа Інтернет уже здійснили значний вплив на політичну сферу – утверджуються нові формати влади та здійснення політики. Уже за два десятиліття такої інформаційної еволюції можна виділити певні етапи у розвитку цифрової ери, останнім із яких, на нашу думку, є поява держави з електронним громадянством, кардинально відмінним порядком взаємодії державного сектора з громадянами, бізнесом та іншими державами. У державі нового формату діяльність чиновників переведено в Інтернет-вимір, відбувається активна взаємодія у системах «влада – особа», «влада – бізнес» та ін. із використанням ІКТ при наданні державних послуг.

Для розуміння еволюції держави під впливом ІКТ спробуємо визначити базові поняття. Складність терміноутлумачення зумовлена відсутністю усталених наукових підходів до тлумачення цих неолоксем:

– *віртуальна держава* (лат. *virtus* — потенційний, можливий) – тип держави, особливістю якої є те, що центр її влади та суспільного життя, а також джерело суверенітету знаходяться у віртуальному просторі, у т. зв. «хмарі»; також зустрічається назва «*цифрова*» держава (англ. *digital*);

– *e-держава* — модель держави, яка базується на використанні ІКТ у державному секторі з метою покращення доступу до інформації, надання публічних послуг, підвищення ефективності адміністративного апарату та заохочення участі громадян у процесі ухвалення суспільно значимих рішень;

– *кібердержава* (дав.-грец. *κυβερνητική* – мистецтво управління) – тип e-держави (її еволюційна форма), яка надає можливість будь-кому з дієздатних осіб стати e-резидентом цієї держави (для доступу до низки базових послуг e-держави через ID-карту, яка дозволяє здійснювати дистанційні операції за допомогою електронного підпису);

– *віртуальне (цифрове, електронне) громадянство* — особливий тип правового зв'язку особи та держави, який базується на наданні державою особі (e-резиденту) комплексу електронних послуг в обмін на певні переваги для держави (наприклад, отримання податків, залучення інвестицій);

– *e-резидент* — громадянин, який набув електронне (віртуальне) громадянство певної держави.

Окремі послуги, характерні для кібердержави, відомі з досвіду віртуальних держав на взірць самопроголошеного невизнаного Князівства Сіландія (*Principality of Sealand*) [12] чи Віртландії (*Wirtland*; заснована 14.08.2008 р. як громадська ініціатива; претендує на звання першої в світі суверенної держави, що базується в Інтернеті; це своєрідний експеримент щодо створення держави без географічної території), але першою (на нашу думку, єдиною поки що) кібердержавою, яка надає віртуальне (електронне) громадянство, визначила статус e-резидентів, стала Естонія (від 01.12.2014 р.).

Естонія пропонує нові послуги фізичним особам, незалежно від їх громадянства, через набуття ними статусу е-резидента, намагаючись у такий спосіб збільшити іноземні інвестиції. Уряд розвиває онлайн-інфраструктуру ще з початку 1990-их рр. Після розпаду СРСР у маленькій Естонії не було достатньо ресурсів для організації державних послуг на рівні Західної Європи; місцевий уряд вирішив використати можливості цифрових технологій для скорочення витрат. Бюрократичний механізм одразу розроблявся з думкою про майбутнє – без паперів і печаток, наприклад, оплата прибуткового податку сьогодні здійснюється громадянами Естонії в режимі онлайн усього за 5 хвилин, а реєстрація нової компанії – за 20. Видача та ведення цифрових медичних карт, виписка електронних рецептів – уже усталена практика. Успішність дітей у школі фіксується вчителями в системі «e-kool» (електронна школа). Естонські чиновники використовують спеціальний електронний кабінет (e-cabinet), що дозволяє їм приймати всі державні рішення в бездокументарній формі; в країні є технологічні рішення для поліції (e-police) і прикордонної служби (e-border), що забезпечують додаткову безпеку державі.

Нині естонці можуть скористатися чотирма тисячами різних сервісів – від покупки ліцензії на риболовлю до оплати проїзду в громадському транспорті. Сервіси надають «контекстні послуги» – користувачам пропонуються ті чи інші можливості залежно від їхньої персональної ситуації. Великий обсяг даних допомагають аналізувати контекст і пропонувати сервіси для кожного користувача індивідуально – таких онлайн-держпослуг ще немає в жодній іншій країні світу. Щоправда, система державних послуг, сайти банків і мас-медіа – як уже свідчить досвід Естонії – періодично зазнає потужних кібератак, тому Інтернет-безпека є однією з головних тем державного порядку денного.

Ініційоване віртуальне (електронне) громадянство естонського формату надається бізнесменам (у т. ч. потенційним), які бажають займатися підприємництвом у країні, але при цьому не хочуть змінювати місце проживання й отримувати естонське громадянство (у традиційному його розумінні). За прогнозами естонського уряду, до 2025 р. кількість «електронних естонців» перевищить 10 млн. осіб. З усіх е-послуг для іноземців визначено лише окремі (зокрема, не матимуть право на проживання в Естонії, отримання Шенгенської візи, виборчих прав). Віртуальне громадянство надається тим, хто зацікавлений у використанні цифрових сервісів, отриманні електронного підпису для ведення дистанційного бізнесу. Особа-резидент у традиційному розумінні має стійкий політико-правовий зв'язок із державою свого громадянства, натомість е-резидент — це громадянин будь-якої держави, який не має у кібердержаві, е-резидентом якої є, традиційних прав та обов'язків, а лише окремі з них. Поява такого новітнього типу резидентів уможливлена ІКТ, які безмірно розширили потенційний масштаб ринку екстериторіальних послуг. Сьогодні уряди пропонують послуги для е-резидентів, розташованих практично в будь-якій точці світу, за можливість розміщення цих послуг в Інтернеті. ID-карта дозволяє відправляти e-mail із електронним підписом, дистанційно відкривати рахунки в банках і навіть створювати свій бізнес віддалено. Наприклад, український підприємець уже сьогодні може зареєструвати естонську компанію, якою буде кермувати з Франкфурта, а бізнесові потужності будуть розташовані в країнах Азії.

Поява громадянства такого типу започаткувала обговорення: чи може віртуальне (електронне) громадянство розглядатися як крок до можливого формування європейського (чи ширшого) електронного простору, або й узагалі – світу без громадянства та кордонів? Очевидно, що така модель держави є способом залучення підприємців-іноземців, пошуком державами свого місця на ринку нових послуг влади в умовах глобалізації. Ймовірно, у недалекому майбутньому уряди, як транснаціональні корпорації, вийдуть за межі національних кордонів, пропонуючи свої послуги, залучаючи клієнтів, і отримуючи доходи без урахування фізичного місцеперебування. Це дозволить державам перетворювати суспільні блага у венчурні підприємства.

Опираючись на естонську модель, до характеристик кібердержави можна віднести: доступ до Інтернету розглядається як одне з прав людини (із 03.06.2011 р. відключення від

Інтернету розглядається як порушення прав людини. ООН визнала право на доступ в Інтернет як невід'ємне); швидкі та безоплатні мережі Wi-Fi (наприклад, зараз активними користувачами мережі в Естонії є близько 90 % населення); велика кількість стартап-компаній, що працюють у сфері ІТ; вивчення комп'ютерної грамотності починаючи від дошкільного віку, при цьому не забуте й старше покоління, яке охоплене спеціальними навчальними програмами; он-лайн купівля уможливлена навіть у межах вуличної торгівлі; електронна система отримання медичних послуг, електронний підпис, он-лайн сплата податків і под.

Віртуальною географією цікавляться насамперед ті держави, які мають скромну фізичну географію, щоб компенсувати нестачу людських ресурсів засобами автоматизації. Чим віртуальнішою стає держава, тим менше її уряд залежить від території та інших матеріальних ресурсів, тому навіть найменші держави зможуть бути найінноваційнішими. Віртуалізація держави дозволить їм функціонувати як держави, навіть якщо фізична територія буде втрачена, – забезпечити безперебійну доставку всіх своїх звичних послуг тим, хто набув віртуальне громадянство.

Видається, що майбутнє ІКТ сектора структур державного управління – за технологіями «G-Cloud». Вони почали практикуватися орієнтовно з 2010 р. (Естонія, Велика Британія, Данія, Таїланд, США, Японія, Латвія, Бельгія та ін.); державний сектор цих країн інтенсивно переходить на т. зв. «хмарні сервіси» (англ. *cloud* – хмара; відповідно – *Government Cloud, G-Cloud*). «G-хмари» можуть кардинально змінити (спростити) підхід до надання громадянам державних послуг і забезпечення безпеки в кіберпросторі. «Хмарні» технології мають не лише підвищити якість і швидкість надання державних послуг, а й вивести на новий рівень управління недержавними структурами, бізнесом, людськими ресурсами. Навіть якщо територія держави буде захоплена противником, вона не перестане існувати в «електронній хмарі», адже інформація про структуру органів влади, правову базу, громадянах, економічні показники, рух грошей і под. буде збережена на жорстких дисках комп'ютерів по всьому світу. Якщо ж звузити географію до виміру одного міста, то сучасні ІТ-рішення дозволяють інтегрувати всі сфери міста в одну систему, наприклад, першу спробу в Україні зроблено наприкінці березня 2014 р. у Львові (електронний сервіс «Панель міста» на хмарній платформі Microsoft Azure).

В Україні напрацьовані перші законопроектні кроки для законодавчого унормування поняття *G-Cloud*; це має значно зекономити витрати на державне управління, але й викликає побоювання щодо кібербезпеки, захисту інформації. Та хоч яким досконалим не був новий механізм урядування, формування баз даних – справа чиновників, які мають бути відкриті інноваціям. Натомість, усвідомлюючи, що врядування «в хмарі» неминуче призведе до зменшення кількості державних службовців та змін у житті тих, що залишаться, бюрократи неохоче йдуть назустріч нововведенням.

У цілому, привнесення кібертехнологій у політику оцінюються суперечливо: від ейфорійного захоплення як можливим механізмом забезпечення всезагальної демократії, до оцінок як чергової соціально-політичної утопії. Втім, ще донедавна сама думка про створення кібердержави, запровадження кібергромадянства була утопічною. Новаторські механізми імплементації досягнень ІКТ у політику ще чекають свого вивчення у міру появи у різних державах емпіричного підґрунтя для дослідження нових тенденцій розвитку цифрової держави.

Використана література:

1. Бард А. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма [Текст] / А. Бард, Я. Зодерквист. — Спб. : Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. — 252 с.
2. Белл Д. Социальные рамки информационного общества [Текст] / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. — М. : Прогресс, 1986. — С. 330-342.

3. Касимов Т. С. Концепции кибергосударства, электронного правительства и криптоанархии [Текст] / Т. С. Касимов // Мир юридической науки. — 2010. — № 9. — С. 26-32.
4. Касимов Т. С. Концепция кибергосударства [Текст] / Т. С. Касимов // Государство, право, общество (вопросы теории, истории и практики): сб. науч. статей. — Уфа : УЮИ МВД РФ, 2009. — С. 73-80.
5. Кастельс М. Становление общества сетевых структур [Текст] / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. — М. : Academia, 1999. — С. 494-505.
6. Криптоанархия, кибергосударства и пиратские утопии [Текст] / под ред. П. Ладлоу. — М. : Ультра. Культура, 2005. — 600 с.
7. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії [Текст] / Д. Лайон // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. — К. : Либідь, 1996. — С. 362-380.
8. Масуда Й. Гіпотеза про генезис Homo intelligens [Текст] / Й. Массуда // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія. — К. : Либідь, 1996. — С. 335-361.
9. Мережі та мережеві війни: Майбутнє терору, злочинності та бойових дій [Текст] / за ред. Дж. Арквіллі, Д. Ротфельда. — К. : Києво-Могилянська акад., 2005. — 350 с.
10. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства [Текст] // Дипломатический вестник. — 2000. — №8. — С. 51-56.
11. Хоружий С. Род или недород (заметки к онтологии виртуальности) [Текст] / С. Хоружий // Вопросы философии. — 1997. — № 6. — С. 53-68.
12. Шиманський О. Сіландія – суверенне кібер-князівство в морі [Текст] / О. Шиманський // Україна молода. — 2004. — 06 лют. — № 22.
13. Штепа В. Утопія [Текст] / В. Штепа. — Екатеринбург : Ультра. Культура, 2004. — 334 с.
14. Bendyk E. Antymatrix. Człowiek w labiryncie sieci [Text] / E. Bendyk. — Warszawa : W.A.B., 2004. — 344 s.
15. Kirby A. Digimodernism: how new technologies dismantle the postmodern and reconfigure our culture [Text] / A. Kirby. — New York : Continuum, 2009. — 282 p.
16. Vermeulen T. Notes on metamodernism [Electronic resource] / T. Vermeulen, R. van den Akker // Journal of Aesthetics & Culture. — 2010. — Vol. 2. — Mode of access : <http://www.aestheticsandculture.net/index.php/jac/article/view/5677>. — Title from the screen.

Хома Н. М. Виртуализация государства: изменение функций в эру цифромодернизма

Анализируются особенности государства нового типа – цифрового (кибергосударства), которое возникает в глобализационных условиях формирования рынка новых услуг власти. Изучается тенденция к выходу правительств за пределы национальных границ с целью предоставления услуг клиентам (е-гражданам), независимо от их физического местонахождения. Доказывается, что успешность государства в перспективе все меньше будет зависеть от территории и материальных ресурсов (тенденция к виртуализации). Исследуются особенности правового статуса электронных граждан как виртуальных резидентов кибергосударства. Аргументируется, что виртуализация государства кардинально изменяет порядок взаимодействия государственного сектора с гражданами, бизнесом, другими государствами, переводит деятельность чиновников в мир Интернета при предоставлении государственных услуг.

Ключевые слова: виртуальное (цифровое) государство, виртуальное (электронное) гражданство, е-резидент, кибергосударство, ID-карта.

Khoma N. Virtualization state: changing functions in the era of digimodernism

The specificity of a new type of state, i. e. digital (or cyber-) state that appears in the conditions of the globalization formation of new services of political power, is analyzed. The tendency of the governments' stepping beyond their national borders in order to provide services to

their clients (e-clients) disregarding their physical presence, is analyzed. It is being proven that in the future the success of the state will be much less dependent on its territory and material resources (a tendency toward virtualization). It is argued that virtualization of state radically changes the order of interaction between state and its citizens, as well as business corporations and other states, simultaneously transferring the activity of its officials and delivery of its services into the world of Internet.

Keywords: virtual (digital) state, virtual (electronic) citizenship, e-resident, cyberstate, ID-card.

УДК 32+316.77.2.2

Лікарчук Н. В.

БАЗОВІ СЕМІОТИЧНІ МОДЕЛІ КОМУНІКАЦІЇ

В статті розглядаються базові семіотичні моделі комунікації, які пов'язані з іменами відомих науковців у цій галузі знань, це Р. Якобсон, Ю. Лотман, Р. Барт й У. Еко. Семіотичні моделі комунікації, в основному, побудовані на використанні знаків та знакових систем. Саме знаки отримують своє значення через систематичні відмінності й контрасти, які регулює лінгвістичний код або код знакової системи, а також через цінності, якими керують правила культури і знакові системи.

Ключові слова: політичні комунікації, моделі комунікації, знаки, символи, коди, лексикоди, візуальна комунікація.

Людина соціальна істота й не може обходитись без взаємодії з іншими людьми, тому потреба в комунікації є важливою умовою її існування. У добу розвинутих інформаційних технологій і витвореного ними певного типу суспільства розширюються можливості комунікації – вона стає різноплановою й багатовимірною. На фоні інтенсивних досліджень інформаційно-комунікативних процесів, в сучасному суспільстві зростає значимість політичної комунікації, оскільки в умовах демократичного соціального устрою питання влади відкрито обговорюються, й рішення цілого ряду політичних проблем залежить від того, наскільки адекватно ці проблеми будуть інтерпретовані в суспільстві.

Велика кількість проблем розкриваються крізь призму лінгвістики тексту та політичного дискурсу, що дає змогу піднімати питання в політичній думці з позицій знакових відносин, тобто на основі використання семіотичного підходу. Семіотичний підхід у своїй основі спирається на розуміння комунікації як взаємодії, опосередкованої знаками, знаковими системами, мовами та кодами. Теоретичним фундаментом семіотичного підходу виступає семіотика – комплекс наукових теорій, що досліджують природу, функції знаків, властивості знакових систем і знакову діяльність людини.

Знак визначається як певний емпіричний матеріальний об'єкт, який сприймається на чуттєвому рівні й виступає у процесі спілкування та мислення людини представником якогось іншого об'єкта. Знак представляє не тільки об'єкт (предмет, процес, явище, подію), але й окремі властивості об'єктів й відношення між ними. Крім того, знак необхідний для придбання, зберігання, перетворення і передачі повідомлень, або ж елементів повідомлень різного роду.

Питаннями, які пов'язані з дослідженням моделей комунікації та знакових систем слід назвати праці всесвітньо відомих зарубіжних дослідників, таких як: Т. Ньюкомба, Б. Уестлі, М. Маклін, М. Дефлюєр, Д. Бердо, Г. Малецке Р. Якобсон, Ю. Лотман, Р. Барт, Ж. Лакана, У. Еко, А. Тарський, К. Айдукевич, С. Жулкевський та інші.

Серед українських дослідників слід назвати праці: М. Василюка, І. Вихованця, К. Городенської, В. Кашкіна, Г. Почепцова, Ф. Шаркова.